

Nagy Károly Zsolt

Az Úr szőlőskertje

A faluból hosszabb kaptatón jutunk fel a hegyre. Nem túl meredek, de a végén mégis jól esik megállni, venni néhány mély levegőt, s egy pillanatra belefeledkezni a feltáruzó panorámába. Az út mellett szőlőskertek, ültetvények sorjáznak, s köztük egy másik kert: *hortus judeorum*, a zsidók temetője. Az Úr szőlőskertje. Úgy jön ez az ézsaiási metafora, mint egy mély levegővétel, és összerendezi, képpé formálja a látványt.

A temetőt felül félkörívben záródó betonlapokból álló, magas kerítés veszi körül. Megannyi mózesi kőtábla. A kimondhatatlan nevű és láthatatlan, de – ahogy a Tóra bizonyosságot tesz róla – egyedül élő Isten mutatkozásának nyomai. A törvény elválaszt és védelmet ad. Mint a betonfal. Véd a pusztulástól, a halál erőitől, az illetéktelen tekintetek elől elrejtí az, ami szent. Elválasztja a zsidót attól, ami nem zsidó, a mutatkozást attól, ami nem mutatkozás, az életet attól, ami nem élet. A temető héber neve Béth Hácháim: az élők vagy az élet háza. Ahogy a zsidó ember életét a Tóra határozza meg, s az élete visszhangozza a törvényt, úgy hatja át a zsidó tárgyi kultúrát és építészetet ez a félköríves forma, ami visszaköszön sok sírkő alakjában is. Egyszer láttam egy embert imádkozni egy ilyen sírkőnél. Egyik karját könyökben meghajlítva a kő ívére tette, majd fejét arccal a kő felé fordítva karjába temetve állt a kő mellett, együtt hajolva annak ívével.

„Ó hát a pap bácsi, mikor meghalt, hogy mi volt itt! Alig bírta a föld tartani a népet. Ott, ahol Erzsike lakik, ott halt meg, abban a lakásban. De itt annyi idegen, annyi pesti, annyi debreceni volt... Én is ott voltam a temetésen, áprilisban halt meg. De hogy ami népet itt el lehet képzelni, mindenki sírt, mindenki. Meg az egész község ott volt, mindenki, a bányászok is, mind. Akkor leálltak a bányák, nem dolgoztak a bányászok aznap, mikor a temetés volt. Annyi nép azóta se, még tán azelőtt se...

...de hát ez a pap bácsi ez kimondottan okos ember volt. Ez egy nagyon okos és jóakarátú ember volt... Jó tanácsokat tudott adni, és aki meghallgatta, megfogadta. Hát ő a Jóistennek egy külön kedveltje volt, úgy látszik. Nagyon, nagyon okos ember volt...”

A krónika szerint egy idős bodrogkeresztúri asszony emlékezett így az egykori keresztíri csodarabbi, Steiner Jesájá vagy közismert nevén Reb Sájele 1925-ben bekövetkezett halálára és temetésére. Reb Sájele a Tokaj-hegylajai haszid zsidóság kiemelkedő alakja volt. Bölcsessége és irgalmas segítőkészsége messze földön híressé tette, s már életében nagy tisztelet övezte. Halála után a keresztúri temetőben *óhelt* emeltek sírja fölé, s *jorcájtjára* – halálának évfordulójára – a mai napig ezek zarándokolnak el sírjához a világ minden tájáról.

Reb Sájele utolsó napjaiban leendő utódjának a következőket mondta: „Ember vagyok, vagyont nem hagyok rád, csupán egy erőt: a vigasztalás, a meggyőzés, a jó-tevés erejét. Ha súlyos kérdésekkel fordulnak hozzád, itt hagyott híveim, ha túl nagy a probléma, keresd fel síromat minden hét péntekjének délutánján az ünnep beállta előtt, imádkozzál és az Isten általam segítségedre lesz.” Akik a rebbe sírjához elzarándokolnak, sokszor maguk is segítséget kérnek, kéréseket fogalmaznak meg, melyeket egy papírlapra írva hagynak a szent ember sírjánál. Ilyen papírlapra írt kéréseket, *kvitliket* nem csak a csodarabbi, de az igazak sírjainál is találunk, s ezek jelzik talán legjobban, hogy az az általános megfigyelés, mely szerint a sírjel nem

csupán emlékeztető, de az elhunyt reprezentációjaként is értelmezhető, mennyire igaz a zsidó temetők sírjeleire is.

A hagyomány szerint zsidó temetőben tilos felirat nélküli sírkövet állítani, vagy így hagyni egy sírjelet, mert az bálványnak számítana. A sírjeleken található feliratok között legfontosabb a név és az elhalálozás évszáma – ezek hiányában ugyanis az emlékezet legfontosabb, a *jorcáj*thoz kapcsolódó rítusai sem végezhetőek el. Éppen ezért kegyes jócselekedetnek (*micva*) számít, ha valaki nem hagyja, hogy egy síron olvashatlanságig megkopjon a név. Vannak tehát kegyes férfiak, akiket *hószedek*nek neveznek, akik szabadidejükben fekete festékekkel és ecsettel járnak a zsidó temetőket szerte a világban, s újrifestik a neveket a megkopott sírköveken, mintegy „életben tartva” egykori hordozóikat, ezzel fejezve ki, fordítva a gyakorlatba a zsidó sírköveken olvasható leggyakoribb kívánságot: „Lelke legyen bekötve az élet kötelékébe”.

A feliratok Magyarországon többnyire héber, héber–magyar vagy héber–német nyelvűek. Keresztúron az egyetlen héber–magyar feliratú sír az óhel mellett, a többi sírtól egy kicsit elkülönülve található. A sírkő szerint Winkler Frida [1908–1979] nyugszik itt. Reb Sájele távoli rokona volt, az utolsó zsidó a faluban, aki csak azért maradt itt teljesen egyedül, hogy gondozza a Rebbe sírját. Amikor elkövetkezett a Rebbe *jorcáj*tja, sokan – zsidók és keresztények egyaránt – levélben írták meg neki a Rebbéhez intézett kéréseiket, ő pedig a sírra helyezte azokat. Utolsóként temették el a keresztúri zsidó temetőben.

A temető most szinte üres. Az óhelből halkán kántáló imádság foszlányai szűrődnek ki, a dombon lefutó temető aljában két ember motoros kaszával fűvet vág. Közben káromkodnak. A fűvet, ha netán levágják, nem lehet elvinni, mondjuk, takarmánynak, mert a zsidó temetőben semmi sem szolgálhat haszonszerzést vagy magáncélokat.

A fákról gyümölcsöt letépni, megenni nem szabad. Mert a temető szent hely. Szent, ugyanakkor tisztátalan is. Minden élet a maga rendje szerint nő, terem, majd elhull.

Keresztúrtban valahogy az egész temető ezt a rendet jeleníti meg. A magyar parasztság halálképének kutatójától, Kunt Ernőtől láttam egyszer egy fotót. A keresztúri temetőben készült, fekete-fehér képen világos háttér előtt egy fekete, fűves domboldalt láttam, a domb tetején egy léckerítéssel körülvett sírt. Sem a hant, sem a fejfa nem látszott, a kerítés sarokszlopai már jó erősen megdőltek, s e dőlés miatt sziluettjük olybá tűnt, mintha meggörnyedt emberek cipelnék a vállukon egy rúdon a hálónak tűnő, függőlegesen leomló léceket. A halál, az elmúlás sajátos, átélhető esztétikája ez, akárcsak a keresztúri sírkövek menetelése. A temető a domboldaldalban van, bejárata a domb tetején, ott a Rebbe sírja is, ahogy azonban a dombon lefelé haladunk, a sírok száma és sűrűsége egyre csökken. Láthatóan – formájuk, kopottságuk, töredezettségük egyértelműen ezt mutatja – minél lejjebb érünk a dombon, annál régebbi sírokat látunk. Mintha menetelnének. Nem hosszú, tömött sorokban, de kis csoportokban vagy szállingózva egyre fogyva, egyre lejjebb a temető oldalában, mely – mint Lanczkor Gábor írja – úgy lejt, „akár egy szolmizáló kéz, mely a szó hangot mutatja”.*

* Lanczkor Gábor verse Winkler Fridának a bodrogkeresztúri zsidó temetőben lévő sírjáról a *Sarjerdó* című 2021-es kötetében jelent meg [Jelenkor]. Részint ez a vers indított arra minket Nagy Károly Zsolt teológus-fotográfus kollégával, hogy ellátogassunk a temetőbe, és ott készüljön egy fotósorozat, amely aztán jelen lapszám képanyagának alapjává vált. A verset a kötetbeli változat alapján tesszük itt közzé. – Lapis József, szerkesztő.